

KNAPP ÉVA

SZENT IMRE? SZENT LÁSZLÓ? II. LAJOS? IV. FERDINÁND?
EGY „BEFEJEZETLEN” TÉZISLAP IKONOGRÁFIAI MEGHATÁROZÁSÁHOZ

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ

56. kötet

2

0

0

7

KÜLÖNLENYOMAT

AKADÉMIAI KIADÓ

SZENT IMRE? SZENT LÁSZLÓ? II. LAJOS? IV. FERDINÁND?
EGY „BEFEJEZETLEN” TÉZISLAP IKONOGRÁFIAI MEGHATÁROZÁSÁHOZ

Az alábbiakban tárgyalt, a szignálás szerint Johann Wolfgang Baumgartner († 1761)¹ osztrák-német rokokó festő által rajzolt (delineavit), Jakob Gottlieb Thelott (Thelot, †1760) által rézbe metszett (sculp[si]t), s Johann Jakob Lidltől († 1771) papírra nyomott (exc[udit]), kvalitásos tézislapról először Szilárdfy Zoltán adott hírt 1981-ben a *Művészettörténeti Értesítő*ben² (1. kép). A feltehetően gróf Széchenyi Ferenc gyűjteményéből származó,³ s a magyar vonatkozású augsburgi rézmetsző „szentképművéség”[!] keretében bemutatott lap Szilárdfy szerint „[...] nyilván IV. Ferdinánd halálának centenáriuma (1754) alkalmából, feltehetőleg a kora ifjúságában elhunyt Habsburg királyt ábrázolja, akinek allegorizáló halotti képét szakrális és nemzeti motívumok keresztezik[!]”⁴ Ezt a feltételezést a szerző később változatlan formában megismételte,⁵ s a hipotézist 2006-ban is fenntartotta.⁶

Szilárdfyt követően Rózsa György foglalkozott a metszettel a magyar vonatkozású tézislapokat összegző és katalogizáló tanulmányában.⁷ Rózsa nem hivatkozott Szilárdfy Zoltánra, s kérdőjellel ellátott meghatározása szerint a befejezetlen lap Szent Imre herceg temetését ábrázolja. Rózsa nem adott datálást, ugyanakkor felhívta a kutatás figyelmét a grafika egy további példányára a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában,⁸ s részlegesen közölt hat, a metszeten olvasható feliratot.⁹ Sem Szilárdfy Zoltán, sem Rózsa György nem indokolták a tézislap ikonográfiájára vonatkozó feltételezésüket.

Ezt követően Szilágyi András három, egymás után megjelent, jelentős részben azonos tartalmú, folyamatosan bővített és átszerkesztett tanulmányban foglalkozott az ábrázolással. Rózsa után egy évvel (1989) – ugyancsak az *Acta Historiae Artium*

Academiae Scientiarum Hungaricae hasábjain – megkísérelte elhelyezni a lapot az úgynevezett soproni jezsuita díszlettervek¹⁰ és a 17–18. századi magyarországi iskolai színjátszás szöveggörnyezetében.¹¹ Miután megpróbálta cáfolni Szilárdfy és Rózsa feltételezését, elutasította a korábbi meghatározási kísérleteket.¹² A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött levonatot vizsgálva őt, Rózsa szöveggörnyezetétől részben eltérő metszet-feliratot közölt, és a képet értelmezve II. Lajos magyar király heroikus halálának allegóriájaként határozta meg a tézislapot. Elkészíttetését feltételelesen a bécsi Theresianumban tanulmányait 1755-ben befejező Kollonitz László nevéhez kapcsolta. E hipotézis megfogalmazásával kérdőjelesen 1755-re datálta a lapot. Ugyanitt megemlítette, hogy ismeri a tézislap kompozíciójával összevethető, Franz Anton Palko festményeként 1760 körülre attribuíált oltárképet a galántai (Galánta, Szlovákia) római katolikus templomban, melyet a szlovák művészettörténeti kutatás Szent László magyar király temetéseként tart számon. A tézislap témáját a hasonló ikonográfiájú oltárkép ismeretében továbbra is II. Lajos ábrázolásának tartva Szilágyi felvetette, felül kellene vizsgálni a galántai oltárkép témájának meghatározását.¹³

Az 1991-ben Noszvajon tartott iskoladráma-kutató konferencián „Halál és megdicsőülés.” *Változatok a barokk hősi ideál képi megjelenítésére* címen tartott előadásában Szilágyi András némi módosítással megismételte a tézislapra vonatkozó korábbi megállapításait.¹⁴ Az előadás tanulmány változatában indoklás nélkül eltávolította a „bonyolult történelmi allegória”-ként bemutatott lap ikonográfiai szöveggörnyezetéből a galántai oltárkép említését és a Kollonitz Lászlóra vonatkozó korábbi feltételezését. A tézislap főalakjának megnevezésében Szilágyi

1. J. W. Baumgartner – J. G. Thelott – J. J. Lidl: Szent László dicsőségének szekere, tézislap.
Rézmetszet, 573 × 779 mm (körülölvén), Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, ltsz. 80.442

kizárta a metszet középpontjában elhelyezett halott páncélos ifjú alakját a katolikus egyház szentjei közül. Indoklása, mely szerint „dicsfény nem ragyog a feje körül”,¹⁵ nyilvánvalóan téves, mivel közvetlenül a halott feje körül jól látható a szenteket megillető fénykoszorú. Az allegória – középpontjában a halott II. Lajos király alakjával – e tanulmány összegzése szerint azt ábrázolja, hogy a mohácsi vész után a magyar királyság Szűz Mária pártfogása révén miként kerülhette el a végső pusztulást.¹⁶

A tézislapról szóló harmadik dolgozat címe azonos a rézmetszet tárgyának megnevezésével: *II. Lajos apoteózisa*.¹⁷ Ebben Szilágyi – különféle irodalmi és történelmi forrásokra hivatkozva és a képre metszett hét bibliai citátum közül a már 1989-ben idézett ötöt értelmező funkcióba emelve – megnevezte a lap középpontjában szekérre helyezett ravatalon fekvő idealizált alakot, a „bukásában megdicsőült keresztény hős[t], II. Lajos[t]”. A tézislapon a szerző felfedezni vélte a zsidó-magyar történelmi sorspárhuzam és az ellenreformációs gondolat megjelenítését, melynek értelmében II. Lajos halála „engesztelő áldozat”, illetve „önfeláldozás”, Magyarország pedig a „régí királyságot, a Regnum Marianumot

jelenti”.¹⁸ A meghatározás során nem esik szó a saját korábbi vizsgálataiból megismert „mellékkörülmenyekről”, így mindenekelőtt a galántai oltárképről, továbbá a főalak fejét övező fénykoszorúról.

A „szöveg nélküli tézislap” Szilágyi szerint nem befejezetlen,¹⁹ hanem a „tézislapok meglehetősen ritka csoportjába tartozik”.²⁰ Ezt a nehezen értelmezhető állítást érvek nem támasztják alá. Ehelyett a tanulmány befejezésekként csokorba kötött öt „talányos kérdés” közül az első éppen az a máig megválaszolatlan kérdés, vajon miért nincs szöveges része a tézislapnak. Az itt felvetett további kérdések (milyen doktori vizsgára készült a lap; ki választotta ki a témát; Johann Wolfgang Baumgartner kapott-e útmutatást és mit vett figyelembe abból; ki közvetítette a megrendelői szempontokat)²¹ ellenében állnak a téma egyértelmű meghatározásával, s csökkentik annak magabiztosságát. Az összegző képleírás végén a lapra vonatkozó korábbi szakirodalom felsorolásában mindössze négy munka található.²² Eszerint Szilágyi nem ismerte Kerny Terézia négy évvel korábban megjelent tanulmányát, melyben a szerző Szent László király temetésének ikonográfiájában helyezte el a tézislapot.²³

2. [Domenico Rosetti]: Szent László koporsóját angyalok röpítik, illusztráció in: Stephanus Tarnoczi, Rex admirabilis [...], Viennae 1681, 298, Rézmetszet, 134 × 77 mm

A Szent László király temetése témakörben Kerny két ikonográfiai típust különített el, a szekérsodát és a temetést. Tisztázta a szekérsoda legendai hátterét, s időrendben mutatta be az ikonográfiai változatokat. Megállapította, hogy a Szent László tetemével „mindenféle állati vonóerő és segítség nélkül”²⁴ Várad felé siető szekér ábrázolásai közül angyalok Tarnóczy István rézmetszetekkel díszített, latin nyelvű Szent László életrajzában jelennek meg először (1681).²⁵ A *Sacrum D. Ladislai Corpus, sine ullo adminiculo animalium, aut humano, Varadinum rapido cursu defertur* című elogiumhoz tartozó metszeten három angyal emeli fel a koporsót a kocsiról és röpti Várad felé.²⁶ (2. kép) Az időrendben ezt követő ábrázolás Kernynél az indoklás nélkül 1754-re datált, Baumgartner–Thelot-féle tézislap. Az általa részletesen be nem mutatott allegorikus feliratok és a fő jelenetet kísérő további részletek eszmei háttérében véleménye szerint „aktuális törekvések húzódtak meg; Nagyvárad hajdani egyházi fényének fölélesztésére irányuló erőfeszítések.”²⁷ A szekéren elhelyezett halott Szent László király páncélöltözetben fekvő tetemét angyalok vontatják a székesegyház felé. Kerny értelmezése szerint a háttérben feltűnő katonai sátrak egyrészt a szent király legendájából is is-

mert hadi sikerekre, másrészt Várad török alóli felszabadulására emlékeztetnek.²⁸

Ezt követően Kerny – Szilárdfy Zoltán szóbeli közlése alapján²⁹ – röviden megemlíti egy datálatlan ábrázolást, „Joseph és Johann Klauber augsburgi rézmetszők munkájá[t] egy *Annus Sanctorum*[!] június 27-i lapjához”, melyen „a birodalmi koronával ábrázolt Szent László alakja alatt[!] a szekérsoda is helyet kapott”.³⁰

A szekérsoda barokk kori ábrázolásai közül Kerny leírta még a galántai templom – melynek a 18. században az Eszterházy család volt a kegyura – Baumgartner–Thelot tézislapjának kompozíciójával összevethető, 1760 körüli Szent László oltárképét;³¹ a sajszentkirályi (Kral, Szlovákia) Vécsey-kastélykápolna XVIII. század második feléből származó főoltárképének egyik mellékjelenetét (a „halotti takaróval beborított kocsin az uralkodó páncélos alakja fekszik, amelyet két angyal vezet” Várad felé); és egy 1793-ból származó podolini iskolásfüzet tollrajzát, melyen „egy négykerekű, zárt szekér halad a tornyos Várad felé két elébe fogott baktató ökörrel, amelyet egy angyal vezet”.³² (3. kép)

A tézislap ikonográfiai meghatározásában Kerny nem hivatkozott a lapot korábban kutatók közlemé-

3. „S. Ladislaus M. Varadinum sepiendus devehit”, illusztráció in: *Nova et compendiosa Historiae Regum Hungariae Editio Notis Palmae illustrata*, Podolini apud Scholas Pias, 1793, 37v. Színezett tollrajz, 92 × 142 mm, Országos Széchényi Könyvtár, Quart. Lat. 2572

nyei.³³ Ehelyett tanulmánya 23. jegyzetében megadta a metszet általa vizsgált példányát tartalmazó album jelzetét.³⁴ Mindezek alapján megállapítható, a tézislapra vonatkozó kutatások eredményei sem nála, sem Szilágyi Andrásnál nem összegződtek, s a négy eltérő vélemény nem konfrontálódott.

A historiográfiai áttekintés alapján megállapítható az is, hogy az elmúlt évtizedek során Szilágyi András három publikációja révén „kanonizálni” kívánt, célzatosan alakított kompozíció-meghatározás, a II. Lajos apoteózisa nagy valószínűséggel téves. A nem a tézislap egészére, hanem csupán egyes motívumaira épülő, folyamatosan módosított, a képi és szöveges elemeket tudatosan maga mögé rendelő „megoldás” tévútra vezetett. Bár – egyik állítása szerint – Szilágyi kereste, van-e olyan történeti esemény, mely az ábrázolás tárgya lehet, úgy döntött, ilyen nincs; s következtetése szerint éppen ez a tény jelenti az ábrázolás „rejtély”-ét.³⁵

A tézislap pontos funkciójának megnevezhetetlensége, a datálás kérdésessége és az ikonográfiai bizonytalanság együttesen ösztönzött arra, hogy foglalkozzam a témával. Az újabb vizsgálat kiindulópontjául annak a rézmetszetnek az azonosítása szolgált, melyet Kerny Terézia említett Szilárdy Zol-

tán emlékezetre hagyatkozó, szóbeli közlése alapján.³⁶ Gottfried Bernhard Göz (Götz), Joseph Sebastian Klauber és Johann Baptist Klauber augsburgi festő, rajzoló és rézmetsző mesterek egyik közös vállalkozásaként készült az a rézmetszet-sorozat, mely az év minden napjára tartalmazott legalább egy, az adott napon ünnepelt szent [úgynevezett napi szentek] életéből vett ábrázolást. A két, haránt alakú kötetben egybekötött formában is megjelentetett teljes sorozat összesen háromszáznolcvan rézmetszetből áll. A sorozatot a négy évszakra megfelelően négy részre tagolták. A részeket az évszakok allegorikus ábrázolásával vezették be. A két kötet impresszum nélküli rézmetszetes díszcímlapján a kötetek közös címén kívül olvasható az alkotók neve, közreműködésük pontos megnevezésével: *Annus Dierum Sanctorum. [...] God. Bern. Göz inv. et del. cum Ios. et Ioa. Klauber Cath. sc. et exc. A. V.* A szignálás szerint tehát Göz gondolta ki az ábrázolt jeleneteket, ezeket lerajzolta (inv[enit] et del[ineavit]), a Klauber testvérpár pedig rézbe metszette és kinyomtatta azokat (sculp[avit] et exc[udit]). Az „A. V.” Augsburg latin megnevezésének (Augusta Vindelicorum) szokásos rövidítése. Ismeretes, hogy Göz és a Klauber testvérek 1737–1742 között dolgoztak közösen, s a kiad-

4. Gottfried Bernhard Göz – Joseph Sebastian [et] Johann Baptist Klauber: S. Ladislaus Rex Hungariae, szentkép in: Uőök: *Annus dierum Sanctorum*, Augsburg [1737–1742], I, „27. Iunij”. Rézmetszet, 93 × 145 mm, Borda Lajos Gyűjteménye

vány ekkor készült.³⁷ Az első kötetben található a június 27-hez („27. Iunij”) tartozó, „S. Ladislaus Rex Hungariae” feliratú ábrázolás.³⁸

Ezen az általam vizsgált példány tanúsága szerint erősen körülvágott, 93x145 mm (lapméret) nagyságú metszeten jobbról balra haladva két angyal húzza Szent László király kocsin elhelyezett ravatalát. A jól felismerhetően a magyar szentkoronát viselő, stilizált páncélos alak párnán nyugvó feje körül dicsfény sugárzik. A sötét tónusokból következtethetően északrai jelenetet a kocsi két oldalán égő fáklyákkal vonuló gyermekek és felnőttek világítják meg. Az egyik megvilágított arcú alak vonásai csodálkozásról és megdöbbenésről tanúskodnak. A háttérben kirajzolódik egy stilizált településekkel tarkított hegyes táj és egy erődített vár képe.³⁹ Az elő- és háttérben egyaránt utak kanyarognak, érzékeltetve a megtett távolságot. A menet egy nyitott ajtajú, belül kivilágított templom, a váradi székesegyház felé halad, amely fölött felhőgomolyban feltűnik a kitárt karú, csillagokkal és dicsfényvel övezett fejű Szűz Mária fél alakja. A jelenet alatt elhelyezett párnán a Német-Római Birodalom koronája, valamint jogar látható. A párna alatt futó írásszalagon Szent László országától távol bekövetkezett halálára utaló felirat („Morie-
ris, et ibi erit Currus gloriae tuae. Is. 22.”) olvasható. (4. kép) A szöveg kulcsszava, a metszet függőleges tengelyének közepén legalul, a birodalmi korona alatti párna előtt nagy kezdőbetűvel hangsúlyozott „Currus”, azonos az ábrázolást meghatározó, főmotívummal. Nem ez a szövegkörnyezetéből kiragadott idézet, hanem a teljes bibliai mondat szolgál magyarázatul a halott király fején lévő koronára.⁴⁰

A rendelkezésre álló, viszonylag szűk helyet kihasználó, de nem túlszűfolt kompozíció hűen követi Szent László élettörténetének és legendájának megfelelő részét: 1095-ben a király hadával „a csehek elleni hadjáratra utazott, itt tisztességgel helyreállította a békét, s mikor már a hazatérésre gondolt, váratlan betegség döntötte le lábáról [...]” és meghalt. Amikor „hívei testét Váradra vitték, a fáradtságtól és a gyásztól elcsigázva elaludtak. S mivel álomba merülvén a keltetésnél hosszabban időztek, a kocsi, amelyre testét helyezték [...] magától indult Váradra a helyes úton.”⁴¹ A német-római birodalmi korona minden valószínűség szerint arra a László király által tervezett, legendájában és a *Képes Krónikában* egyaránt megörökített keresztes hadjáratra utal, melyben ő vezette volna „a frankok, lotaringok és alemánok” fejedelmét.⁴²

Bár a Baumgartner-Thelot-féle tézislap nem datálható pontosan, aligha kétséges: a barokk kori szentábrázolások ikonográfiai megújítójaként számon tartott Gottfried Bernhard Göz⁴³ saját, előkép nélküli invenciója jelenik meg a Klauber-testvérek

által rézbe metszett ábrázoláson. Ugyanebben a sorozatban Göz hasonló egyéni leleménnyel ábrázolta például Szent István király koronafelajánlását Szűz Máriának a Szent Jobb jelenletében.⁴⁴

Egymás mellé helyezve az alig tenyérnyi ábrázolást és a nagyméretű tézislapot, a továbbiakban nem kérdőjelezhető meg, hogy a két, lényegében azonos kompozíciójú lapon azonos jelenetet, Szent László szekérsodáját ábrázolták.⁴⁵ A kompozíció középpontjában szekéren nyugvó, mellén összekulcsolt kezű, páncélöltözetet viselő halott⁴⁶ fiatalos, hangsúlyozottan nyugodt és derűs arcvonásai az alak szentségére utalnak.⁴⁷ A kép jobb oldala mindkét ábrázoláson az evilági életet, míg a bal oldal az örökkévalóság ígétét állítja a néző elé. A kocsi jobbról bal felé tartó mozgásiránya a halott utolsó földi útját és a mennyei megérkezést sugallja. A két rézmetszet eltérő ikonográfiai részleteit mindenekelőtt a különböző méret és az alapvetően más funkció magyarázza. A fő különbségek a következők:

1. A tézislapon nem ismétlődik meg a Göz-Klauber-féle lap szöveges felirata, és nincs a halott király fején a szentkorona.

2. A Göz-Klauber-féle lapon párnán elhelyezett birodalmi korona helyét a tézislapon a stilizált szentkorona foglalta el. Ugyanitt az uralkodói jelvények fölött félkörívben a „Regnum meum non est de hoc Mundo Joan. 18. v. 86” bibliai idézet olvasható. A szentkorona, a jogar és az ezektől jobbra, földre vetve látható hadi felszerelés (IHS monogramos pajzs, páncél, sisak, kard, dárda) a felirattal együtt értelmezve a világi hatalom szimbólumai, melyet a lovagkirály Szent László „levetett” magáról a halálban. E gondolatkörben semmi nem utal a király tervezett szentföldi keresztes hadjáratára. A váradi székesegyház fölött angyaloktól övezett felhőkben feltűnő, Szűz Mária alakjától induló, a halottas kocsi felé mutató bibliai citátum („Veni, Coronaberis! Cant. [4.] v. 8.”) mennyei koronázást ígér. A kép függőleges tengelyének felső részén – szembeállítva az e tengely alján látható világi hatalmi jelvényekkel – mennyei fény ragyogja be a Szent Lászlónak járó, babér- és pálmaággal díszes mennyei koronát, az örök élet jelvényét, amit hangsúlyoz az alatta olvasható szövegrész („Dabo tibi coronam Vitae. Apoc. 2. v. 10.”) is.

3. A tézislapon további, a szentképen nem ábrázolt kompozíciós elemek veszik körül a halottas kocsit. Ezek egyrészt felidéznek a halott király földi életét, másrészt jelzik: a szekéren elhelyezett élettelen test átlép a földi mulandóságból az örökkévalóságba. Szent László bibliai citátumokkal emlékeztetbe idézett, keresztyén uralkodóhoz illő hadi sikereire és azok követésére figyelmeztet a jobb alsó sarokban a földre vetett hadi öltözet elemei között kanyargó,

„Induite vos armatura[m] Dei, [...] induti Lorica[m] justitiae, [...] in omnib[us] sumentes scutum fidei, [...] galea[m] salutis assumite, et gladium Spiritus [(I quod e[st] verbu[m] Dei.)] Ephes. 6[.11–17]” feliratú írásszalag. E szöveg fölött egy szintén a kép jobb széle felé tartó, újabb írásszalag látható, mely az előzőhöz hasonlóan alulról fölfelé olvasható: „Zelo zelatus sum pro Domino Deo Exercituum 3. Reg. 19. v. 10.” Illés próféta válaszolt így a Hóreb hegyén az Úr kérdésére („Quid hic agis, Elia?” 3. Reg. 19,9), miután megölette Baal hamis prófétáit. Ez az idézet („Emészt a buzgalom az Úrért, a seregek Uráért” 3. Kir. 19,10.) éppúgy Szent Lászlóra vonatkoztatható, mint ennek az írásszalagnak a kezdő részével övezett kartusban látható jelenet, mely nagy valószínűséggel a szöveggel egybehangzó eseményt ábrázol: Illés próféta parancsára megölik Baal követőit. László király – Illés prófétához hasonlóan – üldözte a hamis istenek követőit, a pogányságot. A jobb oldali felhőkben játszódó jelenet – Illés szekere – és felirata („Currus Israël et auriga ejus. 4. Reg. 2. v. 12”) szintén világos párhuzam: amint Illést a tűzszekér a mennybe, úgy László király kocsin szállított tetemét is túlvilági erő ragadta magával. A kocsit kísérő heves mozdulatú, csodálkozó és döbbszerű arcú díszruhás alakok – egyikük csizmaszárában még egy pipa is felfedezhető – a ravatalon fekvő király udvartartásának tagjai. Ők a király legendában említett, földi gyarlósággal teli „hívei”, akik „testét Váradra vitték,” és „álomba merülvén a kelleténél hosszabban időztek”.⁴⁸

A tézislap bal szélén a közeledő szekérre mutató, csodálkozó mellékalakokon, a váradi székesegyház és a Szent László lelkét a felhőkben váró Szűz Márián kívül a szenvedés eszközei láthatók. Közülük a kereszten írásszalag kanyarog, melynek szövege – „Vos eadem cogitatione armamini 1Pet. 4. v. 1.” („hasonló gondolatokkal teljete el”) – a kép mindenkorai nézőihez szól: felszólítja őket, gondolatban legyenek részesei a képen éppen „most” lejátszódó csodának.

Mindezek alapján nyilvánvaló, a tézislap ikonográfiája pontosan követi a Szent László legenda megfelelő részleteit. A fő jelenetet kísérő képi és szöveges utalások egyetlen gondolati rendszerbe illeszkednek, és hatásosan kapcsolják össze a kisebb szerkezeti elemeket. Az evilági és a túlvilági szféra, Szent László király és Illés próféta többszörös párhuzama, a jobb oldali ószövetségi és a bal oldali újszövetségi utalások, valamint a szimbolikusan megjelenített földi és túlvilági hatalom elválaszthatatlan elemei a kompozíciónak, s egyaránt a mondanivaló elmélyítését szolgálják.

A tézislap és a Göz–Klauber-féle ábrázolás témájának azonosságát – Szent László dicsőségének sze-

kere – „currus glorie” – megerősíti a Széchenyi Könyvtárban megőrzött tézislap-példány „szövegkörnyezete” is. Az *Imagines Sacrae B. M. V. et Sanctorum Hungariae* című album szerkezete és tartalma pontosan követi a címet: a Szűz Máriát ábrázoló, összesen tizenhét metszet után magyar szentek képei találhatók benne. A Szent István-, Szent Imre-, Szent Erzsébet- és Árpádházi Margit-ábrázolásokat követi az egyetlen metszettel, a szóban forgó tézislappal képviselt Szent László. Utána a dalmát Szent Caius, Szent Mór, Árpádházi Margit, s végül egy pontosan ma még meg nem határozott tárgyú, kitöltetlen tézislap zárja az összeállítást.⁴⁹

A lap témájának meghatározása után válaszként várnak a kutatástörténet által felvetett további kérdések.⁵⁰ Szilágyi András szerint kérdéses, „miért hiányoznak a tézislapok szokásos, szöveges információi”.⁵¹ Erre megítélésem szerint a lap készítőinek munkamódszerében kereshetjük a választ.

Ismeretes, hogy a 17–18. századból egyaránt maradtak fenn befejezett, „funkcióba emelt” és „kitöltetlen”, funkcionális szövegeket nem tartalmazó tézislapok. A tézislapok kutatásában kiemelkedő szerepet tulajdonítanak az előrajzoknak (Vorzeichnungen) és a vázlatoknak (Entwurfzeichnungen), s elkülönítik a rézlemezokről készített, funkcióba emelt és funkció kívül maradt levonatokat. Egy másik csoportosítás szerint a tézislapoknak alapvetően két típusa van, a mindössze egy alkalommal, illetve a többször felhasznált lapok.⁵²

Ismert grafikátörténeti tény az is, hogy Augsburgban a 18. században készültek olyan tézislap-sorozatok, melyeket kitöltetlen laponként vagy albumba rendezve kiadtak. Ezeket számokkal látták el, válogatni lehetett közülük, és a megvásárlásra kiválasztott „kitöltetlen” tézislap „tovább írható” volt.⁵³ Ilyen tézislapokat is adott ki Augsburgban például az idősebb (1693–1754) és fiatalabb (1720–1793) Johann Daniel Herz, részben saját, részben kortársaik munkáiból.⁵⁴ Az idősebb Herz munkakapcsolatban állt mind Johann Wolfgang Baumgartnerrel, mind Jakob Gottlieb Thelottal. Baumgartner rendszeresen készített előrajzokat rézmetszőknek és kiadóknak, így például Philipp Andreas Kiliannak, idősebb Johann Daniel Herznek és Jakob Gottlieb Thelottnak.⁵⁵ J. W. Baumgartner rajzai után idősebb Johann Daniel Herz is metszett tézislapokat, így például egy, ma „allegorikus portré” címen számon tartott lapot.⁵⁶ Ismeretes az is, hogy Jakob Gottlieb Thelott a rézmetszést egyrészt apjától, Johann Andreas Thelottól, másrészt az idősebb Johann Daniel Herztől tanulta. Nem véletlen, hogy munkái között külön is számon tartják azokat a tézislapokat, melyeket Johann Wolfgang Baumgartner rajzai után készített, és idősebb Johann Daniel Herz adott ki.⁵⁷

J. W. Baumgartner, J. G. Thelott, idősebb Johann Daniel Herz és a kor további augsburgi művészei jól ismerték a bécsi rézmetszőket és metszetkiadókat, így Johann Jakob Lidlt (Liedel, 1696–1771), aki maga is rézmetsző volt.⁵⁸ Ismeretes, hogy a bécsi és az augsburgi rajzoló, rézmetszők közös alkotói „societas”-t hoztak létre, mely a 18. század közepén „AA. LL. Societas Viennae et Augustae Vindellicorum” néven illusztrált műveket.⁵⁹

Véleményem szerint a felsorolt mesterekhez, tézislapp-előállító módzatokhoz, valamint az augsburgi és bécsi rézmetszők munkakapcsolatához kötődik a Szent László szekérsodáját ábrázoló, szöveg nélküli tézislapp. A lap mindkét példányának jobb felső sarkában a „CLX” szám látható. Erről a körülményről a tézislappal foglalkozó szakirodalomban mindössze egyetlen szerző tett említést: Szilárdy Zoltán, aki a Széchényi Könyvtárban őrzött példányt használta, s ezt a számot a metszet albumbeli jelzésének tartotta.⁶⁰ Nem figyelte fel arra, hogy a római számot a lapra nem ráírták, hanem rámetasztették. A számjelzés arra figyelmeztet, ezt a metszetet sem konkrét megrendelésre készítették, hanem úgynevezett választható és „tovább írható” lap volt.⁶¹ Eredeti mérete ismeretlen, mivel egyik fennmaradt példányon sem látszik a nyomólemez széle.⁶² Csúpan feltételezhető, hogy a szedett szöveggel kitölthető üres hely a kép alatt lehetett,⁶³ s a csonkítás nélküli lemezformátum is haránt fólió volt.

A fentiek ismeretében a „milyen doktori vizsgára készült a tézislapp” kérdésre⁶⁴ fölöslegesnek tűnik választ keresni. Az is lehetséges, hogy a metszet egyetlen példányát sem aktualizálták konkrét doktori vizsgához.⁶⁵ A „ki választotta ki a témát” kérdésre⁶⁶ szintén nem keresem a feleletet a továbbiakban. A 18. században az általános európai képzőművészeti érdeklődés középpontjában álló augsburgi és bécsi rézmetszés divatos termékei közé tartoztak a tézislappok. A sorszámmal megjelölt darabok – mint arról már szó esett – olyan kész sorozatokhoz tartoztak, melyek lapjai közül válogatni lehetett. Maga a téma és a kompozíció nagy valószínűség szerint már rendelkezésre állt a tézislapp megkomponálásakor.

Gotfried Bernhard Göz elismert festő és kora ikonográfiájának leleményes megújítója.⁶⁷ A Klaubertestvérpárral közösen készített *Annus Dierum Sanctorum* szignálása szerint a mű szentképeinek tervezője és rajzolója volt („inv. et del.”). Ismeretes, hogy Johann Wolfgang Baumgartner is leleményesen tervezett képkompozíciókat.⁶⁸ A szekérsodát ábrázoló tézislapp szignálásában azonban J. W. Baumgartner rajzolónak és nem „inventor”-nak vallotta magát. Minden bizonnyal nem tette volna

ezt, ha az invenció tőle származik. A szekérsoda Göz-féle megfogalmazása 1737–1742 között készült, amikor Göz 29–34 éves, Baumgartner 25–30 éves volt. Augsburgban ebben az időszakban a művészeti akadémiai törekvések háttérében a művészek érdekvédelmi törekvései húzódtak meg.⁶⁹ Göz és Baumgartner egyaránt támogatta és szervezte ezeket.⁷⁰ Koruk elsőrangú, megbecsült képzőművészei voltak, s nem valószínű, hogy eltulajdonították egymás ötleteit, erre nem volt szükségük. Baumgartner minden valószínűség szerint Göz szentkép-invencióját vette alapul, s azt módosította és egészítette ki a tézislaphoz készített rajzon.⁷¹

Szilágyi András negyedik kérdésére, hogy „J. W. Baumgartner kapott-e útmutatást, mit vett figyelembe”⁷² a jelenleg megformálható egyetlen felelet: Baumgartner nagy valószínűség szerint nem kapott megrendelői útmutatást, ilyet senki sem közvetített felé. Tézislappként felhasználható reprezentatív kompozícióját Göz invenciója nyomán alakította ki.

Végül Szilágyi utolsó kérdése („ki közvetítette a megrendelői szempontokat”)⁷³ az elmondottak alapján értelmét veszítette, melyre véleményem szerint nincs és nem is lesz válasz, még akkor sem, ha előkerülne egy funkcióba emelt tézislapp-példány.

Végül felvethető a kérdés, miért bécsi szignálással és mikor készítették levonatokat a két, egykorú elismert augsburgi mester rézlemezéről?

A szignálás a tézislapp mindkét ismert példányán azonos. A kép jobb oldalán látható az íves, három fokból álló lépcső, melyen három mester neve olvasható a szokásos rendben: a rajzolóét követi a metsző, majd a levonatot készítő mester neve. A „Johan Wolfgang Baumgartner delineavit” alatt a „Jacob Gottlieb Thelott sculp.” következik. Utána, ha nagyítóval nézzük a szignálást egy, a lemeztől csaknem teljesen kivakart szó, a „Viennae” tűnik elő, végül a „Johan Jacob Lidl. exc. V.” olvasható. A „V.” rövidítés a szignálásban a Viennae alakot jelzi. E szignálás nem jellemző az Augsburgban dolgozó és munkáikat onnan szignáló Baumgartnerre és Thelottra. Feltételezésem szerint Augsburgban a kész lap iránt nem mutatkozott kereslet, ezért annak rézlemeze átkerült Bécsbe. Itt jobban ismerték Szent László nevét,⁷⁴ s egy Szent László életéből vett jelenet vélhetően kelendőbbnek számított, mint Augsburgban. A „Viennae” jelzést azért kellett törölni, mert rossz helyre, Thelott neve után metasztették. Johann Jakob Lidl bécsi rézmetsző volt, augsburgi kapcsolatai révén juthatott hozzá a tézislapp lemezéhez, melyre a ma ismert két levonat elkészítése előtt rámetasztette saját nevét, közreműködésének megnevezését és a kinyomtatás helyét, Bécs latin nevének rövidítését.

Göz ikonográfiai előkép-invinciója 1737–1742 között készült Augsburgban. Thelott 1760-ban, Baumgartner 1761 szeptemberében hunyt el Augsburgban, Lidl 1771-ben halt meg Bécsben. A halálzási adatok segítséget nyújtanak a datáláshoz: a

nyomólemezt valamikor 1742 után és 1760 előtt készült. S e két időpont között vagy 1760/61 után, de mindenképpen 1771 előtt került rá Lidl neve, aki levonatokat készített róla.

JEGYZETEK

1 Szilágyi András téves adata szerint Johann Wolfgang Baumgartner halálának éve 1767. *Szilágyi András*: II. Lajos apoteózisa 1755 (?). In: *Történelem – kép: Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában* 2000. március 17–szeptember 24. Szerk. Mikó Árpád, Sinkó Katalin, Budapest 2000, 373–377; itt: 373. Vö. legújabb: *A. Geißler-Petermann: Baumgartner, Johann Wolfgang*, in: *Saur Allgemeines Künstlerlexikon, Band 7. München–Leipzig 1993, 614–616.*

2 Szilárdfy Zoltán: Magyar barokk szentképek, *Művészettörténeti Értesítő* 30. 1981, 114–135; itt: 129, 134 (130. jegyzet).

3 *Imagines Sacrae B. M. V. et Sanctorum Hungariae* című album jelzete az Országos Széchényi Könyvtárban: 600926. Az albumban Szilárdfy (2. jegyzetben) i. m. 134 (130. jegyzet) szerint a rézmetszet a „KX” jelzést viseli. A téves jelzést Szilárdfy az 1984-ben megjelent könyve jegyzetében a helyes „CLX”-re javította ki. *Szilárdfy Zoltán: Barokk szentképek Magyarországon*. Budapest 1984, 43 (79. jegyzet). Szilárdfy nem foglalt állást a lap jobb felső sarkában lévő római számról, azt albumon belüli jelzésnek tartotta. A Széchényi Ferenc-albumban található *ex libris* bélyegzőjéről Elbe István, az Országos Széchényi Könyvtár Raktári Osztályának vezetője jelezte, hogy azt bizonyíthatóan még az 1840-es években is használták. Az album előzéklapján található „régí jelzet” („2221. fol. Széch.”) vizsgálata után sem vált eldönthetővé, hogy a kötet valóban Széchényi Ferenc tulajdona volt-e. Itt köszönöm meg Elbe István segítségét.

4 Szilárdfy (2. jegyzetben) i. m. 129.

5 Szilárdfy (3. jegyzetben) i. m. 35.

6 Szilárdfy Zoltán szóbeli közlése 2006. szeptember 25-én.

7 György Rózsa: *Thesenblätter mit ungarischen Bezeichnungen*. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 33. 1987–88, 257–289; itt: 289.

8 Leltári száma 80.442 – Itt köszönöm meg e példány 1980 előtti tulajdonosának, Kolossváry Annának a metszet történetére vonatkozó szíves tájékoztatását, amely szerint örökléssel jutott a laphoz. Egykori tulajdonosánál, Kolossváry Anna pesti képkeretező nagyapjánál 1940 előtt egy ismeretlen személy otthagya vagy feledte a metszetet.

9 A befejezetlen tézislapon összesen hét felirat olvasható. A metszettel foglalkozó kutatók közül ezeket hiánytalanul senki sem közölte és értékelte.

10 Vö. *The Sopron Collection of Jesuit Stage Designs*. Preface by Marcello Fagiolo. *Studies by Éva Knapp and István Kilián*. Ed. József Jankovics. Budapest 1999.

11 *András Szilágyi: Variations on the Baroque approach to the Historical Past: A Thesis illustration and a Jesuit*

Stage Design from the 18th Century. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 34. 1989, 167–176; itt: 167–172.

12 Szilágyi (11. jegyzetben) i. m. 167–168.

13 Szilágyi (11. jegyzetben) i. m. 171, 175 (12. jegyzet). Itt jegyzem meg, hogy a galántai oltárképpel kapcsolatosan Szilágyi nem szólt arról, hogy az általa idézett irodalomban a képtéma említése mögött következetesen kérdőjel található. *Anna Petrová-Pleskotová: Maliarstvo 18. storočia na Slovensku*. Bratislava 1983, 31, 130, 184. kép. Palko szerzőségét kétségbe vonja: *Pavel Preiss: František Karel Palko. Život a dílo malíře sklonku střeoevropského baroka a jeho bratra Františka Antonína Palka*. Praha 1999, 264, 38. jegyzet.

14 Szilágyi András: „Halál és megdicsőülés”: Változatok a barokk hősi ideál képi megjelenítésére. In: *Az iskolai színjáték és a népi dramatikus hagyományok*. 1. Szerk. Pintér Márta Zsuzsanna, Kilián István. Debrecen 1993, 125–136; itt: 128–136.

15 Szilágyi (14. jegyzetben) i. m. 130.

16 Szilágyi (14. jegyzetben) i. m. 131–134.

17 Szilágyi (1. jegyzetben) i. m. 373.

18 Szilágyi (1. jegyzetben) i. m. 374–375. – Itt jegyzem meg, hogy a 17. század előtt a *Regnum Marianum* kifejezés nem ismert, a 15–16. század fordulóján csak *Patrona Hungariae*-gondolatról beszélhetünk. Vö. *Tüskés Gábor, Knapp Éva: Az egyházi irodalom műfajai a 17–18. században*. Budapest 2002, 25–42.

19 Vö. Rózsa (7. jegyzetben) i. m. 289.

20 Szilágyi (1. jegyzetben) i. m. 373.

21 Szilágyi (1. jegyzetben) i. m. 376.

22 Szilárdfy (3. jegyzetben) i. m.; Rózsa (7. jegyzetben) i. m.; Szilágyi (11. jegyzetben) i. m.; Szilágyi (14. jegyzetben) i. m.; vö. Szilágyi (1. jegyzetben) i. m. 376.

23 *Kerny Terézia: Szent László halála és temetése a képzőművészetben*. *Magyar Egyháztörténeti Évkönyv – Annales Historiae Ecclesiae Hungaricae* 2. 1996, 73–83; itt: 78–79.

24 Szent László király legendája, ford. Kurcz Ágnes. In: *Árpád-kori legendák és intelmek*, vál., bev., jegyz. és szöveggond. Érszegi Géza. Budapest 1983, 95–102; itt: 99–100; vö. László király emlékezete, *Bibliotheca Historica*, Budapest 1977.

25 *Kerny* (23. jegyzetben) i. m. 78.

26 *Stephanus Tarnoczi: Rex admirabilis, Viennae 1681, 299. (változatlan 2. kiadás: Viennae 1683) – A mű 298. oldalán található metszet a sorozat 33. darabja. A sorozatban mindössze két szignált lap van, az 1. és a 15. lap. Előbbin a „Domco Rosetti sc.”, utóbbin a „Lerch sc.” olvasható. A koporsót röpítő angyalokat ábrázoló rézmetszetet a stílus alapján nem Johann Martin Lerch, hanem Domenico Rosetti készítette.*

27 A datálás valószínűleg Szilárdfy Zoltántól származik, ő datálta a tézislapot 1754-re; bár erről a körülményről Kerny nem tesz említést. Kerny (23. jegyzetben) i. m. 78.

28 Kerny (23. jegyzetben) i. m. 78–79.

29 A jegyzet szerint a körülvágott metszetre Szilárdfy 1995-ben bukkant a müncheni Hugendubel Antikváriumban. Az ábrázolás nem szerepel a Szilárdfy-gyűjtemény katalógusában. Vö. Szilárdfy Zoltán: A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I. 17–18. század. Szege 1995

30 Kerny (23. jegyzetben) i. m. 79 (24. jegyzet).

31 Képét közli: Petrová-Pleskotová (13. jegyzetben) i. m. 130, 184. kép.

32 Kerny (23. jegyzetben) i. m., 79, 27. jegyzet: *Historiae Regum Hungariae*, Podolin 1793, 37v. Országos Széchényi Könyvtár Quart. Lat. 2572. – Itt jegyzem meg, hogy a podolini füzet rajzán az angyal nem az ökröket vezeti, hanem sajátos elrendezésben az ökrök mögött áll és a kocsi rúdját fogja.

33 Szilárdfy (2. jegyzetben) i. m.; Szilárdfy (3. jegyzetben) i. m.; Rózsa (7. jegyzetben) i. m.; Szilágyi (11. jegyzetben) i. m.; Szilágyi (14. jegyzetben) i. m.

34 Kerny (23. jegyzetben) i. m., 78 (23. jegyzet); az album címét és a tézislap albumon belüli helyét nem jelzi.

35 Szilágyi (1. jegyzetben) i. m. 373.

36 Kerny (23. jegyzetben) i. m. 79.

37 Az *Annus Dierum Sanctorum* című mű datálásának kérdését tisztázta és Göz sorozathoz készített fennmaradt rajzait közölte Eduard Isphording: Gottfried Bernhard Göz 1708–1774, Ölgemälde und Zeichnungen, I–II. Weissenhorn 1982, I, 42–43, 115, 226. jegyzet, 276–278; II, 211–214. kép.

38 Itt jegyzem meg, hogy Szent László székércsodáját sem Andreas Brunner 1630-ban Münchenben megjelent *Fasti Mariani* című napi szentek-sorozatában, sem a Magyarországon kiadott *Patroni menstrui*-sorozatokban nem ábrázolták. Előbbi munkában a második kötetben „XXVI. Iunij” jelzéssel a Salamon királlyal vívandó párviadal meghíusulását, utóbbiakban (Tyrnaviae 1758, 1763) „XXVII. Junii” jelzéssel a szarvacsodát ábrázolták.

39 Feltehetően ebben a várban vagy stilizált városban lehetett az a fogadó, ahol a halottkísérők „a fáradtságtól és a gyásztól elcsigázva elaludtak”. Szent László király legendája (24. jegyzetben) i. m. 99.

40 A teljes bibliai jövendölés: „Coronans coronabit te tribulatione, quasi pilam mittet te in terram latam et spatiosam: ibi morieris, et ibi erit currus gloriae tuae, ignominia domus Domini tui” Is. 22,18.

41 Szent László király legendája (24. jegyzetben) i. m. 99–100, 218 (18. jegyzet); vö. László király emlékezete (24. jegyzetben) i. m. 20.

42 Szent László király legendája (24. jegyzetben) i. m. 98–99, 218 (17. jegyzet).

43 Vö. Isphording (37. jegyzetben) i. m.

44 Knapp Éva: „Gyönyörű volt szál alakja” Szent István király ikonográfiája a sokszorosított grafikában. Borda Antikvárium, Budapest 2001, 45–46, 65–67, 171, 89. kép; Knapp Éva, Tüskés Gábor: Szent István király és a Szent Jobb együttes ábrázolása a sokszorosított grafikában. In: Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére. Tanulmányok. Szerk. Rozsondai Marianne. Argumentum Kiadó, Budapest 2002, 103–134, itt: 122–123, 125, 8. kép.

45 A már említett galántai oltárképen az oldalak felszerelésével ábrázolt jelenet kompozíciója egyaránt összevethető a kis szentképpel és a tézislappal. Alapvető eltérés, hogy a kocsi előtt a sötétben nem látszanak angyalok, és Szűz Mária helyett egy, a nyitott mennyből érkező repülő angyal hozza a halottat megillető mennyei jogart és a dicsőség koszorúját. Petrová-Pleskotová (13. jegyzetben) i. m. 184. kép.

46 A páncéltözet a hadjáratból való hazatérés közben történt hirtelen halált jelzi. A mellett összekulcsolt kéz a keresztény halottak szokásos elrendezése a ravatalon és koporsóban.

47 A szentek arcvonásai a keresztény ikonográfiában még akkor is hangsúlyozottan harmonikusak, ha az illető földi életében csúnya volt. Szent László valóságos arcvonásait a középkor szentjeihez hasonlóan nem ismerjük, mert ez egykorúan nem volt az ábrázolás követelménye. Vö. például, A középkori magyar királyok arcképei. Szent István Király Múzeum közleményei. D. sorozat 243. szám, Székesfehérvár 1996.

48 Szent László király legendája (24. jegyzetben) i. m. 99–100.

49 E tézislap témáját Rózsa György a „durch eine Seuche Überfallene werden von Mönchen geheilt” kifejezéssel írta körül. Rózsa (7. jegyzetben) i. m. 289.

50 Vö. Szilágyi (1. jegyzetben) i. m. 376.

51 Szilágyi (1. jegyzetben) i. m. 376.

52 Rózsa (7. jegyzetben) i. m. 289; Sibylle Appuhn-Radtke: Das Thesenblatt im Hochbarock. Studien zu einer graphischen Gattung am Beispiel der Werke Bartholomäus Kilians. Weissenburg 1988; Stefan W. Römmelt: Thesenblatt. Aus: Medien und Kommunikation, in: *historicum.net*, URL: http://www.historicum.net/no_cache/persistent/artikel/2645/.

53 Ilyen „tovább írt” tézislap például Steindl József 1755-ös tézislapja. Az Augsburgban idősebb Johann Daniel Herz által megtervezett, rajzolt és papírra nyomott („invent. del. et excud.”) és ugyanott Jakob Gottlieb Thelott által két lemezre rézbe metszett („sc.”) lap tetején a „CLXVII”-es szám szerepel, ami arra utal, hogy egy sorozat, illetve számozott, kitöltetlenül hozzáférhető tézislap-kollekció része volt. A nyomtatott szöveggel „tovább írt”, azaz funkcióba emelt lap nyomdásza az „impresszum” alapján Győrben Streibig Gergely János volt. A lap Győrben maradt fenn, őrzőhelye a Xántus János Múzeum, Nr. 55.224. Mráz János 1763-as tézislapja is előre elkészített darab. A fiatalabb Johann Daniel Herz által Augsburgban tervezett, rajzolt és nyomott lapon alul a metszőtől üresen hagyott három részbe a nyomtatott szöveget 1763-ban Budán Landerer Lipót készítette. A lap tetején az árulkodó, lapra metszett szám „CXXII”. Őrzőhelye a Budapesti Történeti Múzeum Grafikai Osztálya. További számozott tézislapok például: Rózsa (7. jegyzetben) i. m. 279 (1740, Petki István), 280 (1748, Polák Márton), 282 (1751, Berger Xavér Ferenc).

54 „Daniel Herz [...] war in historischen Stücken und großen Thesen berühmt, und sammelte einen ansehnlichen Verlag von solchen und andern Kunst-Stücken, die er, theils nach eigenen, theils nach anderer Erfindungen und Zeichnungen verfertigte, oder durch andere stechen lies. [...] Seine drey Zeichnungs-Bücher in Queer-Folio und Quart sind bekannt.” Paul von Stetten: Erläuterungen

der in Kupfer gestochenen Vorstellungen, aus der Geschichte der Reichsstadt Augsburg. Conrad Heinrich Staige, Augsburg 1765, 222; vö. *Ulrich Thieme-Felix Becker*: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, I-XXXVII, Leipzig 1907-1950, Itt: XVI, 567. – Idősebb J. D. Herz nevéhez fűződik az a haránt alakú, hat pars-ban kiadott rézmetszetes album is, amelyet minden bizonnyal a rajzolást és a rézmetszést tanulók számára készített Natura artis studio feliciter repraesentata [...] oder Gründlich und vollkommene Anweisung zum Zeichnen [...] Menschlicher Statue [...], vorgestellt und ins Kupffer gebracht von Johann Daniel Herz Kupfferstecher in Augspurg. Ao. 1723, címmel.

55 „Johann Wolfgang Baumgartner [...] war ein fester Zeichner, glücklich und angenehm in Erfindungen, doch ein Freund vom grotesken, welches zu seiner Zeit sehr nach Mode war. Von solcher Art zeichnete er sehr viel für Verleger.“ *Stetten* (54. jegyzetben) i. m. 216; *Thieme-Becker* i. m. III, 84.

56 L. Boris Wilnitsky internetes galériájában: <http://www.wilnitsky.com/pictures/herz>

57 *Thieme-Becker* i. m. XXXII, 591.

58 *Thieme-Becker* i. m. XXIII, 195. – 1748-ban Polák Márton szegedi tézislapján, melyre Budán nyomtatták a szöveget, felül a „LXX” rámetaszt szám olvasható. E lapot Balthasar Lidel metszette rézbe és Johann Daniel Herz nyomta Augsburgban.

59 Az e társaságban tömörült rajzoló – így például J. W. Baumgartner, Gottfried Eichler – és rézmetszők – így például J. Fr. Rein, I. M. Wehrlin, Tobias Lobeck, Jacob Wagner, Christian Halbaur, Matthaeus Steidlin, J. G. Pinz, J. J. Eberspach, B. S. Sedlitzky és nem utolsósorban Jeremias Gottlob Rugendas vagy Jakob Gottlieb Thelott – közös vállalkozása volt például a *Joseph Giuliani*: Täglicher Erbauung des wahren Christen, oder Encomia Coelitum [...], Augsburg – Wien 1757, 1763 című, tizenkét kötetes munkában megjelent havi szentek sorozata. – Itt jegyzem meg, hogy e műben az év minden napjára kiválasztott szentek között egyetlen magyar vagy magyar vonatkozású szent sem kapott helyet.

60 *Szilárdy* (2. jegyzetben) i. m. 134 (130. jegyzet); *Szilárdy* (3. jegyzetben) 43 i. m. (79. jegyzet).

61 Itt jegyzem meg, hogy az augsburgi sokszorosított grafikával is foglalkozó művészek/mesterek közül többen megrendelés nélkül is dolgoztak. Így például Gottfried Bernhard Göz mintegy 250 rézmetszetének nagyobb része nem megrendelésre készült. Vö. *Isphording* (37. jegyzetben) i. m. és *Eduard Isphording*: Gottfried Bernhard Göz 1708-1774. Ein Augsburger Historienmaler des Rokoko und seine Fresken. Weissenhorn 1997. A római számmal jelzett nagyméretű, tézisek feltüntetése nélkül

fennmaradt rézmetszetekről l. még: <http://www.ridinger-niemeyer.com/ridinger/ridinger>

62 Itt jegyzem meg, hogy ugyanazt a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött példányt használva különféle lapméreteket adott meg Szilágyi András és Rózsa György. A Történelmi Képcsarnok iktatókönyve szerint (271-041-16/1980) az 1980-ban vásárolt metszet restaurálás előtti lapmérete 577 × 788 mm volt, ez a restaurálás után 573 × 779 mm-re változott.

63 Fidelis Friedrich és Anicetus Montan 1774-es prágai tézislapján például ilyen a szöveghelyezés. E tézislapból több példány is fennmaradt, ismert tézisek nélküli változata is. Vö. *Rózsa* (7. jegyzetben) i. m. 286; *Knapp* (44. jegyzetben) i. m. 197.

64 *Szilágyi* (1. jegyzetben) i. m. 376.

65 *Szilágyi* (11. jegyzetben) i. m. szerint a datálatlan lap az 1755-ben bécsi tanulmányait lezáró Kollonitz László tézislapja lehetett. Szilágyi később nem ismételte meg ezt a tetszetős hipotézist, valószínűleg azért, mert egyetlen adattal sem lehet alátámasztani.

66 *Szilágyi* (1. jegyzetben) i. m. 376.

67 „[...] einer der berühmtesten und ältesten hiesigen Mahler [...]”; „[...] eine Kunst-Handlung von seinen eigenen in Kupfer gestochenen Erfindungen [...]”; „Er zeichnet auch mit glücklicher Erfindung für Kupferstecher und Kunst-Verleger.“ *Stetten* (54. jegyzetben) i. m. 244-245; *Isphording* (37. jegyzetben) i. m.

68 *Giulini* (59. jegyzetben) i. m.

69 Ifjabb Johann Daniel Herz alapította például Augsburgban a Verlag der Kaiserlich Franziskischen Akademie-t, mely 1755 előtt mint tudományos és művészeti akadémia működött. Később, 1790, az Akadémia felbomlása után Akademische Kunsthandlung néven tevékenykedett tovább.

70 Vö. *Stetten* (54. jegyzetben) i. m. 220-250.

71 Johann Wolfgang Baumgartner fennmaradt rajzait Innsbruckban a Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum őrzi. Ezek között Günther Dankl 2006. november 14-én kelt tájékoztatása szerint nem található meg a Szent László temetése-motívum.

72 *Szilágyi* (1. jegyzetben) i. m. 376.

73 *Szilágyi* (1. jegyzetben) i. m. 376.

74 Talán elegendő, ha a hosszú időn át évenként elmondott és rendszeresen kinyomtatott Szent László-beszédekre utalok. Vö. *Kulcsár Péter*: Zrínyi és az eszményi fejedelem: 1634-1656. A „Szent László beszéd” és a „Mátyás-elmélkedések”. In: Gróf Zrínyi Miklós Mátyás király életéről való elmélkedések, s. a. r., magy., utószó Kovács Sándor Iván, Kulcsár Péter, szerk. Szántó Tibor. Magyar Bibliofil Társaság, Budapest 1990, 45-64.

SAINT EMERIC? SAINT LADISLAS? LOUIS II? FERDINAND IV? TO THE ICONOGRAPHIC DEFINITION OF AN “INCOMPLETE” THESIS SHEET

The paper undertakes to clarify the so-far disputed iconography of a thesis sheet without composed text. After discussing the conceptions put forth in scholarly writings published between 1981 and 2000 which identified the figure as St Emeric, St Ladislav, Louis II or Ferdinand IV, the author proves with the help of a so-far unknown cop-

perplate engraving that the high-quality engraving unquestionably shows the legendary scene of St Ladislav's burial. Legend has it that the escorts of the corpse of the dead king fell asleep for a longer period of time and the funeral cart started towards the cathedral of Nagyvárád without any animals pulling it.

As the signature reveals, the fine thesis sheet was drawn by the Austrian-German rococo painter Johann Wolfgang Baumgartner (†1761) (*delineavit*), engraved by Jakob Gottlieb Thelott (Thelot, †1760) (*sculp[ist]*), and printed by Johann Jakob Lidl (†1771) (*exc[udit]*). It is presumed on the basis of scientific evidence that the thesis sheet was made after Gottfried Bernhard Göz's iconographic prototype (1737–1742) in Augsburg after 1742 and before 1760. The name of Lidl who made the prints from the plate in Vienna was added to the sheet between the above two dates, or after 1760/61, but certainly before 1771.

KNAPP Éva osztályvezető, ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirat- és Ritkaságtár / head of department, Central Library of Eötvös Loránd University, Manuscripts and Rare Books Department. H-1053 Budapest, Ferenciek tere 6.

Kulcsszavak: Johann Wolfgang Baumgartner; Jakob Gottlieb Thelott; Johann Jakob Lidl; Gottfried Bernhard Göz; tézislap; Szent László magyar király temetése / *Key words:* Johann Wolfgang Baumgartner, Jakob Gottlieb Thelott, Johann Jakob Lidl, Gottfried Bernhard Göz, thesis sheet, burial of the sainted Hungarian king Ladislas